

Hakemsiz Yazılar**Opinion Papers****Elektronik Dergilerin Gelecekteki Gelişimi: Bir Delfi Saptama ve İncelemesi¹****Alice Keller****(Çev. Hülya Kayaoğlu*)****Prof.Dr. Nilüfer Tuncer'e Saygılarımla****Öz**

Bu makale, elektronik dergilerin gelecekteki gelişimleri üzerine yapılan uluslararası ve disiplinlerarası bir Delfi saptama ve incelemesinin (Delphi survey) sonuçlarını vermektedir. Görüşleri alınan uzmanlar grubu, bilimci, yayıncı, kütüphaneci, dergi aracısı ve danışman olmak üzere 45 kişiden oluşmuştur. Saptama ve inceleme çalışması, e-dergilere yönelik 5 inceleme alanını kapsamıştır. Bunlar: Bilimsel dergilerin gelecekteki rolü, geleceğin dergisiyle ilgili senaryolar, süreli yayın krizi, e-dergilerin arşivlenmesi, yeni fiyatlandırma ve erişim modelleridir. Delfi saptama ve incelemesi, gelecek beş ile on yıl içinde yaşanması beklenen değişimleri incelemiştir. Sonuçlar gösteriyor ki, dergiler, 300 yıllık tarihleri boyunca şu sıra yaşamakta olduğumuz ya da önümüzdeki 5 ila 10 içinde görmeyi beklediğimiz kadar fazla değişimle hiç karşılaşmamışlardır.

Anahtar Sözcükler: *Elektronik yayıncılık, Delfi yöntemi***Abstract**

This paper presents the results of an international and interdisciplinary Delphi survey on the future development of electronic journals. The expert panel comprised 45 scientists, publishers, librarians, journal agents and consultants. The survey covered five areas of interest regarding e-journals: future role of

¹ Alice Keller. "The future development of electronic journals: a Delphi survey". *The Electronic Library*. c.19, s. 6, 2001:383-396.

* Yard. Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü

scholarly journal literature; scenarios for the journal of the future; serials crisis; archiving of e-journals; and new pricing and access models. The Delphi survey studied changes expected within the next five to ten years. The results are discussed and indicate that, throughout their 300-year history, journals have never been faced with as many changes as we are experiencing now, or expect to see within the next five to ten years.

Keywords: *Electronic publishing, Delphi method*

Giriş

Gelecek on yıl içinde hangi gelişmelerin ve eğilimlerin dergi sistemine egemen olacağına ilişkin bir fikre sahip olmak, bilimci, kütüphaneci ya da yayıncı için büyük önem taşır. Bilimciler, araştırma bulgularının gerektiği kadar etkin ve verimli bir biçimde elde edilebilir kılınmamasından kaygı duymaktadır. Üniversite kütüphaneleri, artan fiyatlar sonucunda dergi aboneliklerini iptal etmek zorunda kalmaktadır. Yayıncılar da rekabeti sürdürebilmek üzere yeni teknolojilere büyük yatırım yapmak durumundadır. Tüm bu taraflar, akademik dergi yayıncılığı alanındaki değişimlerden şiddetle etkilenmektedir.

Akademik iletişimin gelecekteki gelişimini konu alan çok sayıda yayın vardır. Bunların çoğu, senaryo olarak ya da kendi gelecek fikirlerini meslektaşlarına sunan bireylerin tahminleri olarak nitelenebilir. Bu senaryolardan bazıları, yazarının konu alanındaki yetkinliği ya da popülerliği (Lancaster, 1978; Harnad, 1994; Odlyzko, 1996) nedeniyle yaygın olarak bilinir.

Bununla birlikte, yapılan bu tahminlerin çok azı standart gelecek araştırmaları yöntemlerine dayanır. Bu gibi durumlarda Delfi tekniği, büyük olasılıkla esnek yapısı, kolayca işlenebilirliği ve uzman fikrini kullanması nedenleriyle sıklıkla seçilen bir yöntemdir. Bir kaç saptama ve inceleme (survey) çalışması, bilimsel iletişimdeki gelişmelerin değerli bir analizini vermektedir (Rauch, 1978; Koskiala and Huhtanen, 1989). Ancak, bu incelemelerin hiçbiri özel olarak bilimsel dergilere odaklanmaz. Bu makalede ele alınan Delfi saptama ve incelemesi de bu boşluğu doldurmaya çalışmaktadır. Bu incelemenin başlıca amacı, kütüphane ve enformasyon bilimi alanındaki meslek elemanlarına önümüzdeki yıllar için nitelikli bir planlama aracı sağlamaktır.

Yöntem

Delfi tekniği, e-dergilerin gelecekteki gelişimleri üzerine tahminlerde bulunmaya uygun bir yöntem olduğu için seçilmiştir. Saptama ve inceleme çalış-

masında tartışılan başlıca konular şöyle sıralanabilir:

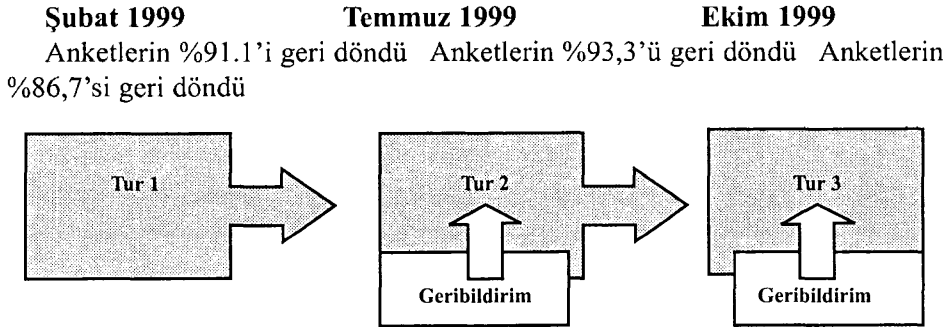
- Bilimsel iletişim ve enformasyon alanında elektronik dergilerin gelecekteki rolü ya da işlevi ne olacaktır?
- Geleceğin (elektronik) dergisi nasıl olabilir ?
- E-dergiler, mevcut süreli yayın krizini aşmak üzere hangi katkıyı sağlayabilirler?
- E-dergilerin uzun vadeli elde edilebilirliği nasıl garanti edilebilir ?
- En çok hangi yeni fiyatlandırma ve erişim biçimleri benimsenecektir ya da daha yaygın olarak kullanılacaktır ?
- Elektronik yayıncılık alanında hangi teknolojik yenilikler ve gelişmeler beklenmektedir?

Elektronik ve basılı dergiler arasında açık seçik bir ayrım yapmak, giderek daha da zorlaşmaktadır. Bir yandan daha fazla sayıda basılı dergi elektronik olarak elde edilebilirken, öte yandan e-dergilerin basılı sürümleri de çoğu kez arşiv oluşturmak üzere geriye dönük olarak elektronik ortamda elde edilebilir kılınmaktadır. Eğer ‘geleceğin dergisi’ hakkında konuşuyorsanız, tüm meslek elemanları için böyle bir derginin dijital (sayısal) formatta olacağı açıktır. Bununla birlikte, geleceğin dergisi basılı olarak da elde edilebilir. Dolayısıyla, elektronik dergilerin geleceğini değerlendiren bir inceleme, büyük ölçüde basılı dergi literatürünün geleceğini de ele almaktadır. Bu Delfi saptama ve inceleme çalışması, öncelikle e-dergiler üzerine odaklansa da, elde edilecek sonuçların basılı dergilere de uygulanabileceği kolayca öne sürülebilir.

Tartışılacak konuların aşırı karmaşıklığı, uzmanlar grubunda yer alanların hem elektronik yayıncılık alanında bir yetkinliğe, hem de enformasyon bilminde bir arka plana ya da deneyime sahip olmalarını zorunlu kılmıştır. Yaşanan değişimlerin bilimsel iletişimin tüm alanlarını etkilediği ve küresel pazar içinde gerçekleştiği düşünüldüğünde, uzman grubunun da hem disiplinlerarası, hem de uluslararası olması gerekmiştir. Uzman grubu, Almanya’dan 16, Britanya’dan 10, Hollanda’dan 5, ABD’den 4, Avusturya’dan 4, İsviçre’den 3, Belçika’dan 1, Fransa’dan 1 ve Güney Afrika’dan 1 olmak üzere toplam 45 üyeden (10 bilimci, 9 yayıncı, 3 dergi aracı, 19 kütüphaneci ve 4 danışman) oluşmuştur.

Delfi saptama ve inceleme, 1999 yılının Şubat ve Aralık ayları arasında iki bölüm halinde gerçekleşmiştir. Birinci bölümde uzmanlardan birkaçına çok genel, konu hakkındaki fikirlerini yazılı olarak vermeleri istenmiştir (bkz. Ekler). I. bölümde ortaya çıkan farklı fikirler ve bakış açıları, II. bölümdeki ayrıntılı sorgulamaya zemin hazırlamıştır. II. bölüm, uzmanlardan belirli gelişmelerin ve senaryoların değerlendirilmesinin istendiği birbirini izleyen 2 turdan oluşmuştur. Uzmanlar, gelişmelerin ne kadar arzu edilir ya da olası olduğunu değerlendirmek üzere 1’den (hiç arzu edilmez/olası değil) 5’e kadar (çok arzu edilir/olası) bir derecelendirme yapmışlardır. Uzmanlardan, yeri

geldiğinde herhangi bir olay ya da değişimin beklendiği yıl hakkındaki (2000'den 2010'a kadar, "daha uzun" ya da "asla" gibi) tahminleri de sorulmuştur. Delfi tekniği gereğince, tüm anketler yanıtlayanların isimlerinden bağımsız ele alınmış ve uzmanlara turlar arasında kapsamlı bir geribildirim yapılmıştır. Tüm uzmanlara gönderilen 3 anket, yüzde 86.7 ve yüzde 93.3 arasında geri dönmüştür. (Bkz. Grafik:1)

Grafik 1 Elektronik dergilerin gelecekteki gelişimi hakkındaki Delfi saptama ve incelemesinin örgütlenmesi

Saptama ve İncelemenin Sonuçları

Saptama ve İncelemede ele alınan konular aşağıdaki 6 kategoriden birine dahil edilebilir:

- 1- Bilimsel iletişim alanındaki genel gelişmeler.
- 2- 'Geleceğin elektronik dergisi'nin nitelenmesi.
- 3- Süreli yayın krizi ve alternatif dergi modelleri.
- 4- Elektronik dergilerin arşivlenmesi.
- 5- Elektronik dergiler için yeni ekonomik modeller ve erişim modelleri.
- 6- Teknolojik yenilikler ve gelişmeler.

Bu kategoriler, elde edilen sonuçların bu makalede gösterilmesi için seçilmiş ve aşağıdaki alt başlıkların oluşturulmasını sağlamıştır. Yalnızca teknolojik yenilikler ve gelişmeler adlı 6. kategori dışarıda bırakılmıştır. Teknolojik gelişmeler, ayrıntılı olarak incelenmese de doktora tezi² bu konuda elde edilen sonuçların kısa bir özetini içermektedir.

² Yazar, bu makalenin de kaynağı olan kendi doktora tezinden söz ediyor. (ç.n)

Bilimsel İletişim Alanındaki Genel Gelişmeler

Delfi saptama ve incelemesinde yer alan ilk soru grubu, bilimsel dergilerin şu andaki ve gelecekteki rollerinin değerlendirilmesiyle ilgilidir. Buradan alınan sonuçlar, uzmanların önümüzdeki on yıl içinde bilimsel iletişim ve enformasyon alanında belirgin değişiklikler beklediğine işaret etmektedir. Son 50 yılın ve öncesinin dergi sistemine bakıldığında, dergilerin geleneksel olarak,

- önceliği belirleme,
- ortak bir bilgi zemini oluşturma,
- araştırma sonuçlarının dağıtımını ve iletişimini sağlama,
- makalere atıfta bulunabilme,
- kalite kontrolü,
- ödül ve tanınma,
- dergi etrafında bir topluluk oluşturma
- işlevlerini yerine getirdiği söylenebilir (ayr. bkz. Schaffner, 1994).

İlk turda alınan yanıtlar göstermektedir ki, uzmanlar dergileri hala bilimsel iletişim sürecinin ana unsuru olarak görmektedir. Ancak, yukarıda belirtilen işlevlerin bazılarının, gelecekte diğer yayın ya da iletişim kanallarınca devralınabileceği de varsayılmaktadır.

Bu işlevler ayrıntılı olarak incelendiğinde, hakemler aracılığıyla gerçekleştirilen kalite kontrolünün, bir yayın türü olarak derginin en önemli özelliğini ya da ona yapılan en önemli katkıyı temsil ettiği açıkça görülür. Uzmanlar grubu, gelecek 10 yılda kalite kontrolü sağlama açısından dergilerin öneminin azalmasını beklememektedir. Hatta bazı uzmanlar, genel olarak bilimsel iletişimde kalite kontrolünün gelecekte giderek daha da önemli olacağını varsaymaktadır.

Dergilerin, tenür (tenure) sürecinde kayda değer bir öneme sahip olduğu da yaygın olarak kabul görür. Akademik yaşamda tanınmayı sağlayan tenür, özünde akademisyenlerin yayın etkinlikleri ve dergilerin kalite standartları ile ilişkilendirilir. Bu nedenle, dergiler kalite kontrolü için belirleyici asıl unsur olarak kaldıkları sürece, akademisyenler kariyerlerinde ilerlemek için kalitesi yüksek dergilerde yayın yapmaya zorlanacaktır. Dergi yayını da akademik kariyerlerdeki başlıca kritik etken olarak kalacaktır.

Uzmanlar, araştırma bulgularının dağıtımının ve iletişiminin, diğer hizmetler aracılığıyla daha hızlı ve etkin bir biçimde başarılabileceğini kabul etmektedir. Dergiler pahalılıkları ve araştırma sonuçlarını yayınlamadaki yavaşlıkları ile ün salmıştır. Diğer dağıtım kanalları, özellikle ön baskı sunucuları (preprint

servers)* maliyetleri düşürebilir ve yayını hızlandırabilirler. Eğer, konunun iki yönü (bir yanda dağıtım ve iletişim, öte yanda kalite kontrolü) karşılaştırılacak olursa, bir belge türünün her iki gereksinimi birden karşılamasının mümkün olmadığı kabul edilmelidir. Çünkü, kalite kontrolü yayın sürecinin gecikmesine neden olurken, araştırma sonuçlarının hızlı ve ucuz dağıtımı da doğal olarak hakemleri devre dışı bırakmaktadır.

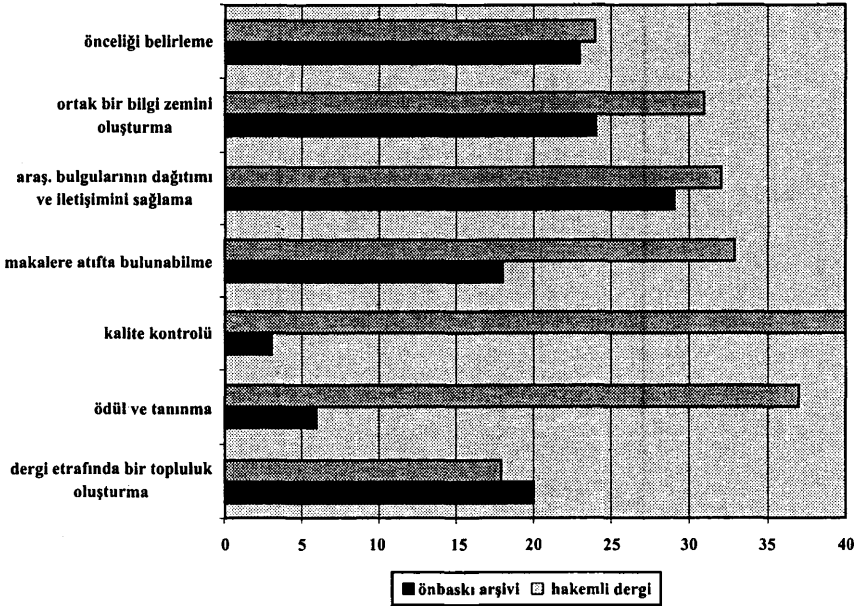
Önbaskı Arşivleri ve Akademik Dergiler

Uzmanlara göre, önbaskı arşivlerinin önümüzdeki on yıl içinde geleneksel dergilerin başlıca rakipleri olacağı açıktır. Bu bağlamda, uzmanlardan, hakemli dergilerin ve önbaskı arşivlerinin farklı işlevleri gerçekleştirmedeki başarıları hakkındaki fikirleri istenmiştir. Grafik 2, uzmanlardan alınan yanıtları göstermektedir. Dergilerin yararları, hemen yukarıda tartışıldığı gibi daha çok kalite kontrolü, ödül ve tanınma ile atıf yapma üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu sonuç, üniversite ve diğer araştırma kütüphanelerinin yayın sağlama bütçelerinin % 80'nini, tek bir yayın türüne harcamalarının uygun olup olmadığı biçiminde ciddi bir soruyu akla getirir. Üstelik bu yayın türü, daha ucuz olan diğerine göre yalnızca iki ya da üç alanda daha üstündür.

Bir çok uzman, önbaskı arşivlerinin performansından ve başarısından hayli etkilendiğinden, Delfi saptama ve incelemesi, bu sistemlerin gelecekteki gelişimi ve yaygınlığını değerlendirmeye de çalışmıştır. Uzmanların çoğu, belli başlı konu alanlarında büyük ön baskı arşivlerinin hizmet vermesini istese de, bu hizmetlere çekince koyanlar da vardır. Bazı uzmanlar, hakem sistemini yayın için önkoşul olarak görmektedir. Diğerleri de yayının elde edilebilirlik hızının ve maksimum erişilebilirliğinin tüm disiplinler için aynı ölçüde önemli olmadığını vurgulamaktadır. Ayrıca, önbaskı arşivlerinin potansiyel olarak sağlam bir ticari zemine sahip olmadığı ve bireylerin gönüllülüğüne çok fazla bağımlı olduğu da ileri sürülmektedir. Uzmanların %20,5'i, önbaskı arşivlerinin belli başlı konu alanlarında hizmet vereceğini hiç varsaymaz, diğerleri de bunun 2008 (medyan) yılına kadar gerçekleşeceği kestiriminde bulunur.

Bilimcilerin çoğu önbaskı arşivlerinin yararlarını çok olumlu karşılarsa da, bu saptama ve incelemeden elde edilen sonuçlar, formel yayın tarafından gerçekleştirilen kalite kontrolünün önemini vurgulamaktadır. Önbaskı arşivleri kalite kontrolündeki yetersizlikleri nedeniyle daha az başarılı olabilirler ve tahmin edilenden daha uzun bir sürede yaygınlaşabilirler.

* Bu kavram, meslek literatürümüzde önbaskı /önbası olarak yer almış olduğu için bu metinde de aynen kullanılmıştır. Ancak, önbaskı kavramının elektronik ortamda ifade ettiği etkinlik için (İngilizce'de de) uygun bir kavram olmadığı burada belirtilmelidir. (ç.n.)

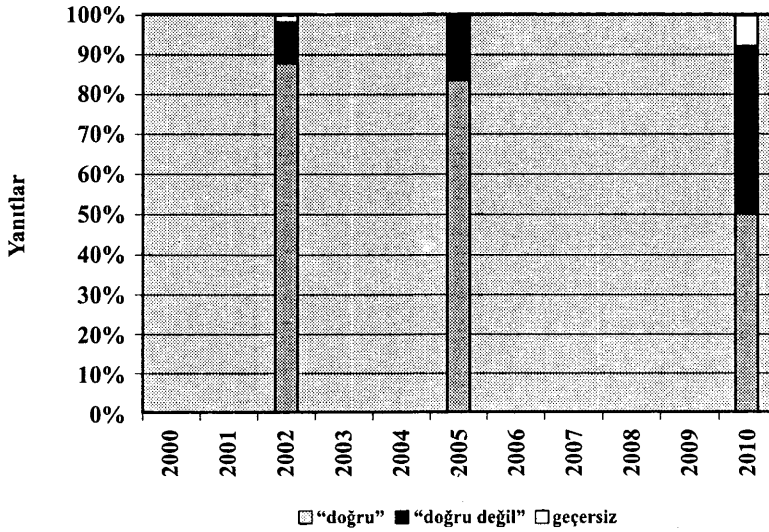

Grafik 2 Önümüzdeki 10 yıl içinde, aşağıdaki işlevleri gerçekleştirmek için en uygun ortam (medium) hangisidir ? Hakemli dergiler ile önbaskı arşivlerinin karşılaştırılması (Tur 2, n = 42)

Bilimsel İletişimde Derginin Değişen Rolü

Çoğu bilimci ve kütüphaneci, dergiyi formel bilimsel iletişim sürecindeki en önemli belge türü sayar. Ancak, yukarıda betimlenen, dergilerin üstlendikleri işlevlerin diğer yayın ve iletişim kanallarınca üstlenilme süreci devam ederse, dergi bu lider rolünü yitirebilir. Bu bağlamda, uzmanlardan şu ifadeye ilişkin fikirleri alınmıştır: Hakemli dergiler (hangi formatta olursa olsun), formel bilimsel iletişimin en önemli biçimi olacaktır. Bu ifade, 2002, 2005 ve 2010 yılları için geçerli midir?

Uzmanlar grubunun bu ifadeye verdiği ve Grafik 3'te gösterilen yanıt, derginin bir yayın türü olarak kayda değer düşüşüne de işaret etmektedir. Soruya yanıt veren uzmanların % 88.1'i dergilerin 2002 yılında formel bilimsel iletişimin en önemli biçimi olacağını düşünürken, yalnızca % 83.3'ü bu durumun 2005 yılı için de geçerli olacağını varsaymakta ve yalnızca % 50'si derginin bu konumunu 2010 yılında da sürdürebileceğini düşünmektedir.

Grafik 3 Hakemli dergiler (hangi formda olursa olsun) formel bilimsel iletişimin en önemli biçimi (formu) olacaktır. Bu ifade, 2002, 2005 ve 2010 yılları için doğru mudur ?

Geleceğin Elektronik Dergisi Üzerine Senaryolar

Derginin gelecekteki rolünü değerlendiren bir uzmanlar grubunun, öncelikle bu yayın türünün tanımında bir fikir birliğine varması gereklidir. Katılımcılarca öne sürülen e-dergi tanımı şöyledir: Elektronik dergi, belirli aralıklarla yayınlanan, dijital formda dağıtılan ve belli bir konudaki hakemli makalelerden oluşan bir dermedir.

Uzmanların çoğuna göre, günümüzün bilimsel e-dergilerinin bir çoğu, geleneksel kağıt tabanlı ürünün yalnızca dijital temsilidir. Elektronik dergilerin, baskı modelinin sınırlamalarından kendilerini kurtarmaları gerekli görülse de, elektronik bir ürünün, talep doğduğunda geriye dönük olarak bastırılmaması için da ciddi bir gerekçesi yoktur.

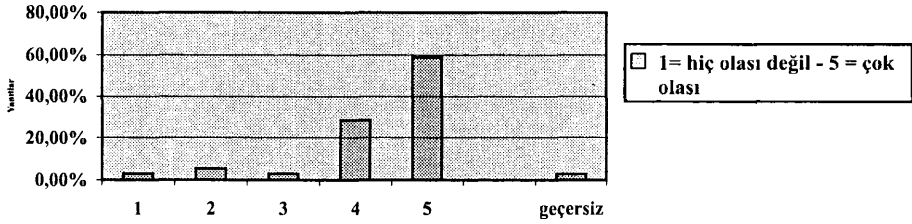
Saptama ve inceleme çalışmasının ilk tur sorularından biri de geleceğin dergisini keşfetmekle ilgiliydi. Uzmanlar grubundan bu konuda senaryo oluşturmaları istenmiştir. Öne sürülen bir çok senaryo arasında, en yaygın olarak bahsedilen dört tanesi bu saptama ve incelemenin ikinci bölümünde daha ayrıntılı olarak tartışılmıştır. Bu dört senaryo şöyle betimlenebilir:

- 1- Geleceğin elektronik dergisi, multimedya ve karşılıklı etkileşim özellikleri taşıyacak ve bugünün dergileriyle karşılaştırıldığında önemli ölçüde artı değer sunacaktır. Dijital *doppelgängers*, (yani basılı derginin dijital kopyaları) yalnızca geçiş evresini temsil etmektedir.
- 2- E-dergiler, kullanıcıların kişisel ilgi alanlarına göre bir araya getirilen müşteriye özel kılınmış makale dermelerini ifade edecektir.
- 3- Makalelerin zarfları olan dergiler tamamıyla yok olacaktır. Makaleler kalite etiketleri ile değerlendirilecek ve büyük bilgi ortamlarında depolanacaktır.
- 4- Makalelerin yerini zamanla, kağıdın değişik bir sürümünü temsil eden dinamik enformasyon nesnelerinden oluşan bir sistem alacaktır.

Uzmanlara, bu dört senaryonun her birinin hangi ölçüde olası ve arzu edilir olduğu sorulmuştur. Yanıtlayanların neredeyse tümü ilk senaryo üzerinde hem fikir olsa da, diğer senaryolar üzerinde bir uzlaşma sağlanamamıştır. Önemli sayıda uzman da ikinci, üçüncü ve dördüncü senaryonun hem yanındadır, hem de karşısındadır. Buna göre, Delfi saptama ve incelemesi, uzmanların geleceğin elektronik dergisi ile ilgili tek bir senaryo üzerinde fikir birliğine varamadıklarını göstermektedir. Bu sonucun ne anlama geldiğini analiz etmeden önce, neredeyse tüm uzmanların ilk senaryo üzerinde fikir birliğine vardıklarının hatırlanması önemlidir.

Grafik 4'te gösterildiği gibi uzmanların yaklaşık % 80'i, zenginleştirilmiş özellikleri ve artı değerleriyle gerçek e-dergilerin, günümüzün dijital kopyalarının yerini alacağını olası saymaktadır. (Kategori 5: % 59.5; kategori 4: % 28.6). Bu durum, bir e-dergi kuşağından, yeni ve -daha iyi- olan bir diğerine geçiyor olduğumuzu göstermektedir.

Az önce sözü edildiği gibi, ikinci, üçüncü ve dördüncü senaryoların değerlendirilmesinden açık seçik hiç bir eğilim belirlenememektedir. Bu senaryolar, Delfi incelemesinin iki turunda ve turlar arasında geribildirimde bulunularak incelse de, uzmanlar, geleceğin elektronik dergisinin, müşteriye özel kılınmış makaleler dermesi mi, yoksa nitelik etiketlerine sahip dijital bilgi ortamı mı ya da dinamik enformasyon nesnelerinden oluşan bir sistem mi olacağı konusunda hem fikir olamamaktadır. Bu sonuç, bu senaryoların yan yana ve aynı anda varolacaklarına da işaret edebilir.

Grafik 4 : Basılı dergilerin birebir kopyaları olan günümüzün e-dergileri, geçiş döneminin ürünleridir. Eklenmiş özellikler ve arttırılmış enformasyon içerikleriyle çok sayıdaki “gerçek” e-dergi bu elektronik *kopyaların* (*doppelgäengers*) yerini alacaktır. Bu gelişme ne ölçüde olasıdır ? (2. tur, n=42)

Farklı kullanıcı gruplarının (öğrenciler, akademisyenler, kütüphaneciler) çeşitli gereksinimleri ele alındığında, geleceğin dergisinin tekbiçim bir görünümüne sahip olmayacağı yüksek bir olasılıktır. Yeni teknolojiler, elbette İnternet dahil, bize ürün çeşitliliğine ve farklılaşmasına ilişkin fikirleri geliştirmek üzere fırsat ve ortam sağlamaktadır. Doğal olarak, bu kadar heterojen bir enformasyon ve iletişim sisteminin ortaya konması ve yönetimi hem yayıncılar ve kütüphaneciler, hem de kullanıcılar için kolay olmayacaktır. Özellikle üniversite kütüphanecileri için, artan sayıdaki ürünle ya da tek ve aynı bir ürün için artan arayüz ve format çeşidiyle başa çıkmak adeta bir meydan okuma olacaktır.

Sürelî Yayın³ Krizi ve Alternatif Dergi Modelleri

Bekleneceği gibi, mevcut dergi sisteminin yetersizlikleri ilk turda enine boyuna tartışılmıştır. Bazı uzmanlar dergi sistemdeki mevcut durumu sürelî yayın krizi olarak, diğerleri de kütüphane krizi olarak adlandırmaktadır. Bazıları da olumsuz çağrışımı nedeniyle kriz sözcüğünün kullanımını reddedip mevcut durumu bir devrim olarak adlandırmakta ısrar etmektedir. Bazıları artan dergi fiyatları nedeniyle yayıncıları suçlamakta, diğerleri de aşırı enformasyon yükü sorununu ve bilimcilerin üstündeki yayın yapma baskısını öncelikle vurgulamaktadır. Sürelî yayın krizine ilişkin olarak uzman sayısı kadar çok fikir olduğu söylenebilir! Özetlenecek olursa, mevcut dergi sisteminde ciddi yetersizlikler vardır. Bu sorunlar çok karmaşıktır ve onlara verilecek kolay ya da açık yanıtlar da yoktur.

³ Düzenli ve düzensiz aralıklarla yayınlanan eserlere gönderme yapacak biçimde serials karşılığı kullanılmıştır. (ç.n.)

Bu çok çeşitli fikir ve bakış açısına karşın uzmanlar, bugünün e-dergisinin, dergi sistemindeki yetersizlikleri yok etmeyeceği konusunda hem fikirdirler. Bir uzman fikrini şöyle ifade eder: Evet, elektronik dergiler süreli yayın fiyat krizine bir çözüm sunabilirler. Ancak, elektronik kopyalar bu krize çözüm getiremez, büyük olasılıkla krizi daha da körükler.

Çoğu uzman, yeni teknolojik uygulamaların belirli alanlarda sorunlara çözüm getirebileceğine inanmaktadır. Uzmanlar, e-yayıncılığın ve yeni teknolojilerin süreli yayın krizine çözüm getirebileceği dört alan öne sürerler:

- 1- Elektronik ortamdaki alternatif erişim modelleri.
- 2- Yeni teknolojiler yenilikçi fiyatlandırma modellerini destekler.
- 3- Marjinal dergiler yok olacaktır ya da başka biçimlere dönüşecektir.
- 4- Kişisel yayıncılık (do-it-yourself publishing): Araştırma bulgularının, bizzat yazarlarca İnternet üzerinden dağıtımı.

Elektronik Ortamdaki Alternatif Erişim Modelleri

E-dergiler, ortak lisans anlaşmaları bağlamında (örneğin, konsorsiyum çerçevesindeki anlaşmalar) yeni fırsatlar sunmaktadır. Elektronik belge sağlama konusunda da yeni pencereler açmaktadırlar. Konsorsiyumların yararlarının tam olarak ne olduğu konusunda epeyce bir anlaşmazlık olsa da, genel olarak, uzmanlar konsorsiyumlar aracılığı ile, dergi fiyatlarını müzakere etme ve ortak anlaşmalar yapma fırsatının ele geçmesinden memnundurlar. Dergi konsorsiyumları konusu, ilerdeki sayfalarda daha ayrıntılı olarak tartışılacaktır.

Birkaç uzman tarafından ortaya atılan ilginç bir fikir de, yeni teknolojilerin, hizmetlerini iyileştirilmek üzere kütüphanelere nasıl yardımcı olacağı hakkındadır. E-dergiler, düzenli olarak kütüphaneler arası ödünç verme hizmetinde kullanılsalar da, basılı ortamdaki makaleler elektronik olarak ısmarlanabilirler ve teslim edilebilirler. Bir uzman da, eserlere yerel sahiplik olmadan da kullanıcılar harika hizmetler sunulabilmesinin, artık nasıl mümkün olduğunu açıklamaktadır.

Bilimsel dergilere, en önemli yeni erişim modeli, elbette kullandığın kadar öde sistemidir. Bu yeni ekonomik modelin, gelecekte yayıncılar ve kütüphaneciler üzerinde büyük bir etki yaratması da beklenmektedir. Bu konu da aşağıda ayrıca tartışılacaktır.

Yeni Teknolojiler Yenilikçi Fiyatlandırma Modellerini Destekler

Süreli yayın krizi, özellikle dağıtım ortamına dayanan bir sorun olmadığından,

dergilerin abonelik fiyatları da basılı ortam yerine elektronik ortamda yayınladıkları için birden bire düşmeyecektir. Yükselen fiyatlarla mücadele etmek için, yeni ekonomik modeller gerekir. Uzmanlarca, iki önemli modele defalarca gönderme yapılır. Bunlar: SPARC Girişimi (Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition = Bilimsel Yayıncılık ve Akademik Kaynaklar Koalisyonu) ve *New Journal of Physics*'dir, (NJP). HighWire Press'in etkinliklerinden sözeden uzmanlar da vardır. Ancak, bu konudaki tartışmanın gerisi gelmemiştir.

SPARC, yüksek fiyatlı ticari dergilerle rekabet etmek üzere yeni ve düşük fiyatlı dergiler çıkartır. SPARC yalnızca salt elektronik dergilere odaklanmasa da, amaç, yeni teknolojileri, yayıncılık sürecinin iyileştirilmesine yardımcı olmak ve üretim maliyetlerini düşürmek için kullanmaktır. *New Journal of Physics* ise farklı bir ekonomik model seçer. Bu dergi, maliyetlerini, ya makale ya da sayfa başına aldığı ücretlerle⁴ karşılar; ilgilenenlerin erişimine de İnternet üzerinden ücretsiz olarak açıktır.

SPARC modeli, -yüksek fiyatlı ticari dergilerle rekabet eden yeni dergiler- uzmanlarca memnuniyetle karşılanmaktadır ve bu modelin uzun vadede başarısını kanıtlayacağı umulmaktadır. Uzmanların % 47.6'sına göre 2003 yılına, % 69.0'ına göre ise 2010 yılına gelindiğinde, SPARC destekli dergiler başarılarını kanıtlayacak ve fiyatlarını düşük tutmayı becereceklerdir.

Uzmanlar, *New Journal of Physics* modelinin, -derginin makale ya da sayfa başına alınan ücretlerle mali olarak desteklenmesi- daha az çekici bulmakta ve başarı olasılığını da daha düşük görmektedir.

Marjinal Dergilerin Geleceği

Yayınlanan toplam dergi sayısı düzenli olarak artarken, dergiler giderek daha dar alanlarda uzmanlaşmakta ve çoğu kez çok az sayıda okura hitap etmektedir. Çok dar konu alanlarında uzmanlaşmış bu dergiler burada, çok kullanılan çekirdek dergilerin karşıtı olarak marjinal dergiler terimiyle nitelenmektedir. İlk turda yapılan tartışmalar, bu dergilerin tamamıyla dijital olan bir ortama geçecek olan ilkler arasında yer alacaklarını göstermiştir. Apaçık bir neden gösterilmese de, en fazla bu dergilerin kütüphanelerdeki abonelik iptallerinin tehdidi altında oldukları varsayılabilir. Bu nedenle de bu dergiler, alternatif dağıtım kanalları bulma konusunda büyük bir baskı altındadır. Bir başka neden de, bu dergilere başvuran bilimcilerin oluşturduğu çember o kadar küçüktür ki, değişimler dolaşım oranları yüksek dergilerden daha kolay kabul ediliyor olabilir. Bu bağlamda, uzmanlara şu ifade hakkındaki görüşleri sorulmuştur: Bir

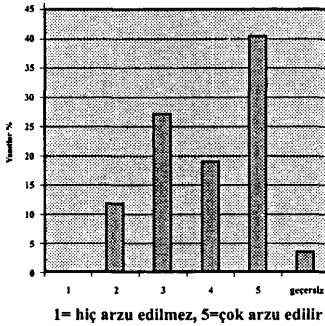
⁴ Bu ücret yazardan alınır.(ç.n.)

çok marjinal derginin yok olacağını ya da farklı biçimlere dönüşeceklerini göreceğiz. Bu gelişmeyi ne ölçüde arzu edilir buluyorsunuz ?

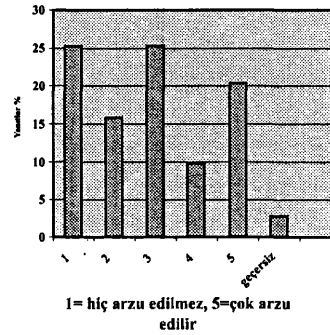
Grafik 5, uzmanların % 40.5'inin böyle bir değişimi "çok arzu edilir", % 19.0'nın "arzu edilir" bulunduğunu göstermektedir. Böyle bir değişimin hangi yıl gerçekleşeceği sorulduğunda da, uzmanlar 2005 yılını (medyan) belirtmişlerdir. Açıkta ki, eğer marjinal dergiler yok olsalar ya da farklı biçimlere dönüşseler, uzmanlar bunu büyük bir kayıp olarak görmezlerdi.

Kişisel Yayıncılık (Do-it-yourself publishing)

"Kişisel Yayıncılık" (KY) fikri, yazarın, yayıncının, kütüphanecinin ve okurun geleneksel rollerinin elektronik ortamda değişmekte olduğunun fark edilmesine dayanır. Yeni teknolojiler ve özellikle İnternet, herkes için makaleleri yazma, yayınlama, dağıtma ve arşivleme işlerini çok kolaylaştırmaktadır. Kısaca, kuramsal olarak herkes yayın sürecinin tüm aşamalarını kendi başına gerçekleştirebilir. Gelecekte, yazarlar bu araçları kullanacaklar ve kendi yayıncıları ve arşivcileri mi olacaklar? Böyle bir eğilim bilimsel yayınların elde edilebilirliğini artıracak mı, yoksa yayıncılığı tamamıyla bir kargaşaya mı sürükleyecek ? Bu saptama ve inceleme, kişisel yayıncılık fikrinin benimsenmesi (Grafik 6) konusunda uzmanlar arasında bir uzlaşma olmadığını gösterir. Bir uzman, bilimcilerin işinin yayıncı olmak değil, araştırma yapmaya yoğunlaşmak olduğunu bize hatırlatır.

Grafik 5 Çoğu marjinal derginin yok olacağını ya da farklı biçimlere dönüşeceklerini göreceğiz. Bu gelişmeyi ne ölçüde arzu edilir buluyorsunuz ? (Tur 2, n = 42)

Grafik 6 Yazarlar kendi araştırma bulgularını ağ üzerinde dağıtacaklar ve yayıncıların uzmanlıklarına ve desteklerine bağımlı olmayacaklardır. Bu gelişmeyi ne ölçüde arzu edilir buluyorsunuz? (Tur 3, n=39)

Elektronik Dergilerin Arşivlenmesi

Kütüphaneciler arasında ne zaman elektronik dergilerden söz edilse, konuşmanın bir bölümü her zaman dijital koruma ve uzun vadeli elde edilebilirlik sorununa yönelir. Açıktır ki, böyle bir sorun e-yayıncılık üstüne yapılan bir Defli saptama ve incelemesinde de ihmal edilmemelidir. Bu saptama ve inceleme, bir arşiv sisteminin teknik özellikleri ve gereksinimlerinden ziyade, böyle bir görevi yerine getirebilmenin idari ve örgütsel yönlerine odaklanmıştır. İlk tur, elektronik dergilerin arşivlenmesinde kimin ya da hangi kurumun sorumlu olması gerektiği konusunda uzmanların farklı fikirler taşıdığını göstermiştir. Ayrıca, uzmanlar dijital korumanın, basılı dergilerin bakımı ve depolanmasından daha maliyetli bir iş olacağından tedirginlik duymaktadır. Uzun vadeli dijital arşiv uygulamalarının gerçek maliyetleri hakkında daha fazlası bilinmeden, bu sorumluluğun dağıtımını yapmak da doğal olarak zordur. Çoğu uzman, elektronik dergiler için uluslararası standartların (SGML, PDF, DOI) tanımlanmasının gerekliliğinden söz eder. Herhangi bir elektronik belgenin okunabilirliğini ve uzun vadeli elde edilebilirliğini sağlamak üzere, bu türden standartlara bağlı kalmak önemli bir önkoşuldur.

Sorumlulukların Dağıtımı

İlk turda uzmanlar, beş kurumu e-dergilerin korunması görevi için olası adaylar arasında gösterdi. Bunlar:

- 1- Ulusal bilgi depoları (depositories) örneğin, ulusal kütüphaneler.
- 2- Kar amacı gütmeyen uluslararası örgütler ya da derneklerce işletilen, bilim dallarına dayalı (discipline-specific) uluslararası arşivler.
- 3- Yayıncılar.
- 4- Yazarların kendisi ya da yazarların bağlı olduğu kurumlar.
- 5- Hizmet sağlayıcı ticari firmalar.

Uzmanların % 50'si, elektronik dergilerin arşivlenmesinde, ulusal kütüphaneleri de içerecek biçimde ulusal depoların (depositories) sorumluluk alacağını "çok olası", % 31'i de "olası" bir gelişme olarak görür. (Ancak, uzmanların hepsi ulusal bilgi depolarının bu görev için uygun olduğunu düşünmez.) İkinci en olası seçenek ise, bilim dallarına dayalı uluslararası arşivlerin dijital koruma için sorumluluk alacağıdır. (% 26.2 "çok olası", % 35.7 "olası" yanıtı alınmıştır.) Uzmanların neredeyse hiçbiri, yayıncıları bu sorumluluk için ne olası, ne de uygun aday olarak görür. Yazarların bizzat kendilerinin ya da onların bağlı olduğu kurumların, e-dergilerin korunmasında etkin rol alacağını varsayan

uzman sayısı daha da azdır. Bu süreçte ticari hizmet sağlayıcılarının rolünün ne olacağı konusunda da uzmanlar arasında bir uzlaşma yoktur. Bazı uzmanlar, hizmet sağlayıcı firmaları, çok yararlı ortaklar olarak varsayarken, bazıları da bu süreçte onların alacağı herhangi bir rol olmadığını belirtir. Bu sonuçlar özetlenecek olursa, iki alternatif model belirlenebilir. İlk modelde, e-dergilerin arşivlenmesi ulusal bir sorumluluk olarak tanımlanır. Ulusal bilgi depolarına ya da kütüphanelere, e-dergileri derleyebilmek üzere gerekli yasal çerçeve ve mali kaynaklar sağlanır. Bu durumda diğer kurumlara, bilim dallarına dayalı uluslararası arşivler dahil, ikincil bir rol düşer. İkinci modelde ise, dijital koruma ortak bir sorumluluk olarak tanımlanır ve ulusal kütüphaneler ve bilim dallarına dayalı uluslararası arşivler bu konuda başı çeker. Hizmet sağlayıcı ticari firmalar da belirli hizmetleri sunar. Uzmanlar, genel olarak, mevcut durumda ulusal kütüphanelerin bu sorumluluğu başarmak için ne gerekli mali kaynaklara, ne de ileri teknik altyapıya sahip olduklarını düşünmektedir.

Arşiv Kopyaları Olarak Basılı Dergiler

Mevcut e-dergilerin büyük bir çoğunluğu, basılı dergilerin dijital ortamdaki temsidir. E-dergilerin yalnızca yaklaşık %11'i salt elektronik dergi (online-only) olarak nitelenebilir. Geriye kalan % 89'u, dijital kopyalardır. (vekiller) [1]. Bu % 11'in korunması için en kısa zamanda bir çözüm bulunması oldukça önemlidir, geriye kalan % 89'un durumu ise daha az acildir. Uzmanlar, kütüphanelerin, e-dergilerin basılı sürümlerini arşiv nüshası olarak tuttukları mevcut uygulamadan, temelde rahatsız değildir. Ancak, bu durum yakın gelecekte değişebilir. Elektronik dergiler, basılı olanlardan daha fazla özellik ve işlevsellik sunmaktadır. Gittikçe artarak basılı sürümün parçası olmayan ek materyalleri de içermektedir.

Delfi saptama ve incelemesinde, basılı dergi sayılarının arşiv nüshası olarak tutulması uygulamasının sürüp sürmeyeceğini de araştırılarak, uzmanlara şu soru sorulmuştur: Hangi yılda kütüphaneler belli başlı bilimsel dergilerin basılı sürümlerine arşiv amaçlı olarak abone olmayı bırakacaklardır?

Uzmanlar grubu, bu değişimin 2007 yılında (medyan) gerçekleşeceğini beklemekte ve yalnızca % 2.6'sı bu soruya "asla" yanıtını vermektedir. Bu yanıt elbette, kütüphanelerin basılı dergi aboneliklerini neden durduracaklarını açıklamaz. Bu yanıtının olumlu bir yorumu şöyle olabilir: Dijital koruma o kadar gelişmiştir ki, basılı nüshanın arşivlenmesi artık gereksizdir. En olumsuz yorumlama ise, kütüphanelerin ihtiyaçları olmasına karşın, basılı kopyaları satın alacak kaynakları yoktur, biçimde yapılı. Basılı nüshaların artık elektronik dergilerin yeterli ölçüde temsil edemedikleri de, bir başka açıklama olabilir. Bu fikir, bizi bir sonraki soruya götürür. Bu kez uzmanlara sorulan soru şudur:

Hangi yılda ortalama bir makale o kadar çok karşılıklı etkileşim özellikleri ya/ya da multimedya özellikleri taşıyacak ki o makaleyi basmak yalnızca enformasyonun bir parçasını içermek anlamına gelecektir ?

Uzmanlar bu tür bir değişimi 2006 yılında (medyan) görmeyi beklemektedir. Uzmanların yalnızca % 2.6'sı bu soruya “asla” yanıtını vermiştir. Bu sonuç, 2000’li yılların ikinci yarısında, basılı kopyaları arşiv nüshası olarak depolanmanın artık geçerli bir çözüm yolu olmayacağını gösterir. O zamana kadar, e-dergilerin uzun vadeli elde edilebilirliği için güvenilir bir dijital koruma kaçınılmaz olacaktır. Dijital koruma ile ilgili olarak daha çözülmesi gereken çok sayıda ve karmaşık sorun vardır. Bu konuda çalışmak için gerekli kaynakları bulmak, bu sorumluluğu alan tüm kurumlar için adeta bir meydan okuma olacaktır. Bu sorunlara önümüzdeki beş ile altı yıl içinde çözüm bulmayı başaramazsak, hızlı teknolojik gelişmelere karşın -ya da onlar yüzünden- bilgiye erişimi ve uzun vadeli elde edilebilirliği sağlayamama durumuyla karşı karşıya kalacağız.

Yeni Fiyatlandırma ve Erişim Modelleri

Elektronik dergiler, makalelerin nasıl fiyatlandırılacağı ve dağıtılacağı konusunda çok çeşitli olanaklar sunarlar. Okurlar, çok yakında gerçekten ilgilendikleri bir kaç makale için artık tüm dergiye abone olmak zorunda kalmayacaktır. Makaleler, elektronik olarak, bireysel olarak ya da paket halinde teslim edilebilir, farklı okur gruplarının gereksinimlerine uyacak biçimde ve gerektiğinde yeni hizmetler de eklenerek müşteriye özel kılınabilirler.

İlk turda alınan yanıtlar, okurlara gelecekte çeşitli fiyatlandırma ve erişim modelleri sunulacağını göstermektedir. Abonelik, lisans anlaşması ve kullandıkça öde türünden farklı modellerin yan yana ve aynı anda varolacağı varsayılmaktadır. Uygulamada, bu modellerin bir karışımı kullanılacak ve bu durum da kütüphaneciler ve yayıncılar için çok karmaşık bir ortam yaratacaktır. Bu soruya verilen yanıtların analizi, bizi bu konuda bir senaryo oluşturmaya götürür. Uzmanlara da sunulmuş olan bu senaryoya göre, kütüphaneler çekirdek dergilere lisans anlaşmaları (konsorsiyum çerçevesindeki anlaşmalar) kanalıyla sınırlamasız, ikincil öneme sahip dergilere de kullandıkça öde modeliyle elektronik erişim sağlayacaktır. (Her kütüphane hangi derginin çekirdek dermeye ait, hangilerinin de ikincil öneme haiz olduğuna elbette kendisi karar verecektir.) Uzmanlara bu senaryoya katılıp katılmadıkları sorulmuş, % 87.2’sinden “evet” yanıtı alınmıştır (Tablo 1).

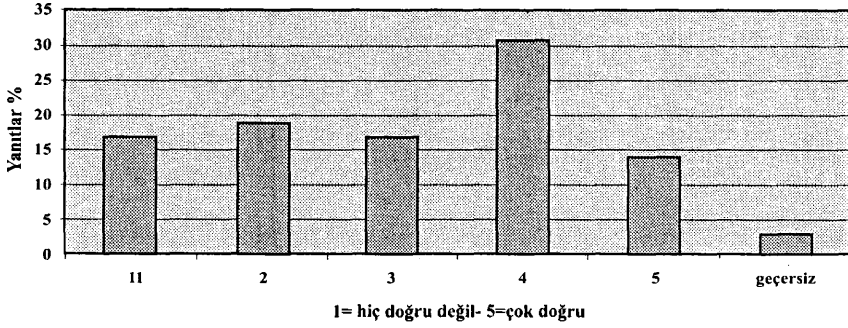
Yanıtlar		
	<i>N</i>	<i>n %</i>
Katılıyorum	34	87.2
Katılmıyorum	3	7.7
Geçersiz Yanıtlar	2	5.1
Toplam	39	100.0

Tablo I Yeni fiyatlandırma ve erişim modelinin sunumu: Kütüphaneler lisans anlaşmaları (konsorsiyum çerçevesinde) kanalıyla çekirdek dergilere sınırlamasız, ikincil öneme sahip dergilere de “kullandıkça öde” modeliyle elektronik erişim sağlayacaklar. Bu senaryoya katılıyor musunuz? (Tur 3, n=39)

“Kullandıkça Öde” Modeliyle Erişim

Tüm uzmanlar kullandıkça öde modeline olumlu bakmasa da, bu erişim modelinin gelecekte giderek daha fazla önem kazanacağı açıktır. Bu tür modellerin ekonomik ve pratik fizibilitesini değerlendiren birkaç projeden sonra (PEAK gibi), artık bir çok yayıncının abone olmayanlara da kullandıkça öde modeliyle makale hizmeti sunduğunu görmekteyiz.

Az önce yukarıda ifade edildiği gibi uzmanların hepsi bu gelişmeyi aynı ölçüde olumlu karşılamamıştır. Bazı uzmanlar, kullandıkça öde modelinin, bireylerin enformasyona erişim olanaklarında eşitsizliklere yol açacağı ve bu tür hizmetler için kütüphanelerde bütçe ayırlamayacağı ya da yayıncılar makaleleri tamamıyla ekonomik ölçütlere göre (kârlı ya da kârsız yazarlar ve konular gibi) seçebileceği için tedirgindir. Bu bağlamda, uzmanlardan şu ifade hakkındaki görüşleri istenmiştir: Erişimi sınırlandırdığı ve kütüphanenin, tüm okurlara eşit ölçüde erişim sağlamak biçimindeki ana hizmet ilkesi ile tutarsızlık gösterdiği için kullandıkça öde erişim modelinin yaygınlaşması istenen bir durum değildir. Bu ifade ne ölçüde doğrudur? Grafik 7’de gösterildiği gibi uzmanlar, bu ifadenin doğru olup olmadığına hem fikir değildir. Görülüyor ki, kullandıkça öde modelinin tüm anlamıyla yaygınlık kazanmasını henüz bekleyemeyiz

Grafik 7 Kullandıkça öde erişiminin yaygınlaşması istenen bir durum değildir. Çünkü, bu model erişimi sınırlandırır ve kütüphanenin, tüm okurlara eşit ölçüde erişim sağlama biçimindeki ana hizmet ilkesi ile tutarsızlık gösterir. Bu model mevcut bilimsel bilgi bütününe özgürce erişimi güçleştirir ve bilimcilerin yaratıcılığını azaltır. (Tur 2, $n = 36$) Bu ifade ne ölçüde doğrudur?

Kullandıkça öde erişim modelinde ödeme kim tarafından yapılacaktır sorusuna alınan yanıtlarda kütüphanecilerin, kütüphaneci olmayanlarla aynı fikirde olmadığı görülür (Tablo 2). Tüm kütüphaneciler, kullanıcıların maliyetin bir bölümünü karşılayacağı konusunda hem fikirdirler. Ancak, kütüphaneci olmayanlar, kullanıcıları maliyetlerin karşılanmasına katkıda bulunmak zorunda görmez. Kütüphaneci açısından, okurlardan katkı beklemek şaşırtıcı değildir. Ayrıca, bir yandan bu hizmetin ücretinin ne kadar yüksek olacağı henüz bilinmemekte, öte yandan da bu tür hizmetlerin maliyetleri için bütçe henüz oluşturulamamakta ve bu maliyetler kolayca denetlenememektedir.

Kütüphanecilerin Yanıtları ^a	Kütüphaneci olmayanların yanıtları ^b			
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Kütüphane ödeyecek	13	68.4	12	79.6
Kullanıcı ödeyecek	19	100.0	12	70.6
Diğer mali kaynaklar	7	36.8	2	11.8

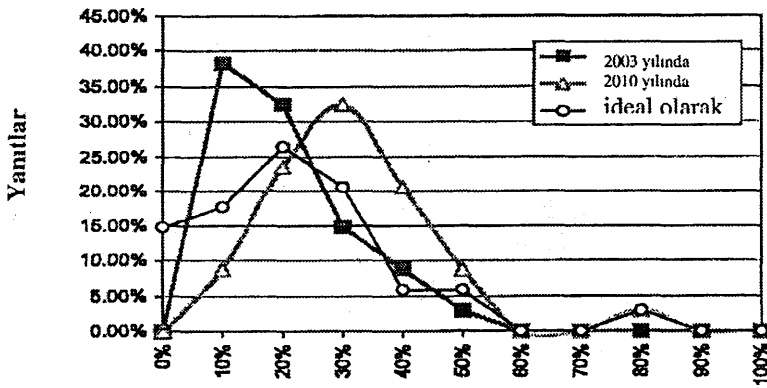
Notlar: ^a *n* = 19; ^b *n* = 17

Tablo 2 “Kullandıkça öde” erişim modelinde ödemeyi kim yapacak ? Kütüphane mi, kullanıcı mı, başkaları mı ? (Tur 2, birden fazla yanıt verenler vardır.)

Burada önerilen, kullanıcıların çekirdek dergilere sınırlamasız, ikincil öneme sahip dergilere de “kullandıkça öde” modeliyle elektronik erişim sağlayacakları bir senaryodur. Bilimcilerin ne kadar sıklıkla dergi makalelerine özgürce ve sınırsız erişim sağlayacakları ve kendilerine gereken dergi makaleleri için ne

kadar sıklıkla kullandıkça öde sistemine başvuracakları da ilginç bir sorudur. Bu bağlamda da uzmanlardan aşağıdaki şu soruyu yanıtlamaları istenmiştir: Makalelere erişim konusunu, büyük bir üniversitede araştırma yapan bir bilimci açısından düşününüz. Bu kişi, kendisine gereken makalelerin yüzde kaçına kullandıkça öde modeliyle erişmek zorunda kalacaktır. (2003 yılında, 2010 yılında ve ideal yıl)

Tablo 8'de gösterildiği gibi, bilimciler 2010 yılında, 2003 yılına nazaran, çok daha fazla makaleye kullandıkça öde erişim sistemiyle erişim sağlayacaklardır. Soruyu yanıtlayan uzmanlar, 2010 yılına gelindiğinde bilimcilere gereken makalelerin yaklaşık % 30'una kullandıkça öde modeliyle erişileceğini ummaktadır. İlginçtir ki, ideal yüzde, 2010 yılındakinden daha düşük tahmin edilmektedir.

Kullandıkça öde modeliyle erişilen makale yüzdesi

Grafik 8 Büyük bir üniversitede araştırma yapan bir bilimcinin makalelere erişimini düşününüz. Bu kişi, kendisine gereken makalelerin yüzde kaçına kullandıkça öde modeliyle erişmek zorunda kalacaktır. (2003 yılında, 2010 yılında ve ideal olarak) (Tur 3, n=34)

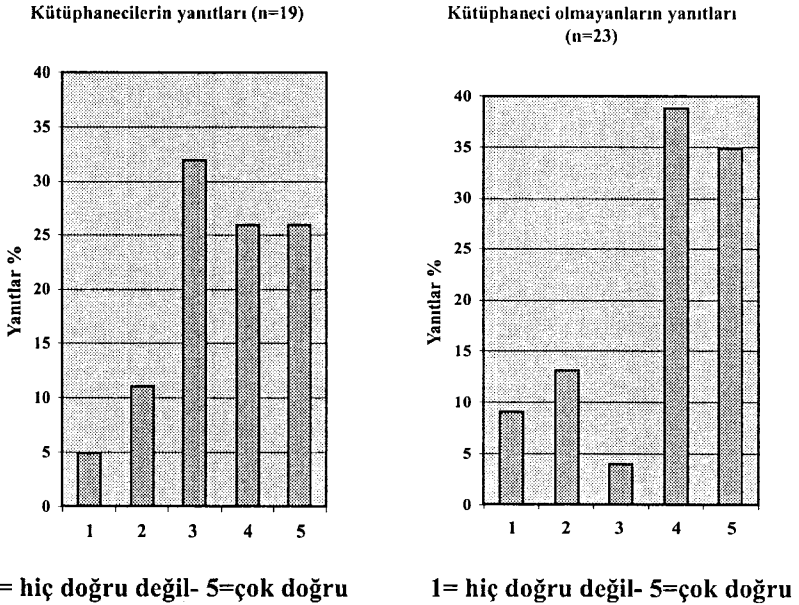
Korsorsiyum Çerçevesindeki Anlaşmalar (Consortial Agreements)

Gelecekteki fiyatlandırma ve erişim modellerini incelerken, konsorsiyum çerçevesindeki lisans anlaşmalarının da tartışılması gereklidir. Uzmanlar, lisans anlaşmalarının giderek daha fazla konsorsiyumlar aracılığı ile yapılacağına inanmaktadır. Ancak, uzmanların hepsi konsorsiyumlar çerçevesindeki anlaşmaların yararları konusuna aynı ölçüde olumlu yaklaşmamaktadır. Bir çok kütüphaneci, konsorsiyumların kendi mali sorunlarına çözüm getirmeyeceği

sonucuna ulaşmıştır. Yayıncılar da basılı dergi aboneliklerini ve bu anlaşmalar-dan gelen geliri kaybediyor olmaktan endişelidir.

Konsorsiyumların kütüphane harcamalarını azaltmadığı sonucuna ulaşılmış olsa bile, konsorsiyum çerçevesindeki anlaşmaların erişilen makale başına alınan ücreti düşürebileceği de iddia edilebilir. Sanville de (OhioLINK Columbus) şu ifadeyi dile getirirken aynı fikirdedir: Bu tür anlaşmalar, “kütüphanene bütçelerini artırır çünkü böylece daha fazla ve daha maliyet etkin biçimde satın alabiliriz” (Sanville, 1999). Bu fikir ışığında uzmanlara aşağıdaki ifade hakkındaki görüşleri sorulmuştur: Konsorsiyumlar aracılığıyla kütüphaneler, verdikleri paranın karşılığı olan enformasyonun çok daha fazlasına erişim sağlarlar.

Bu saptama ve inceleme, kütüphanecilerin konsorsiyumların gerçek yarar-ları konusunda kütüphaneci olmayanlara göre daha eleştirel olduğunu göster-mektedir (Grafik 9).

Grafik 9 Konsorsiyumlar aracılığıyla kütüphaneler, verdikleri paranın karşılığı olan enformasyonun çok daha fazlasına erişim sağlarlar. Bu ifade doğru mudur? (Tur 2)

Sonuç

Bu Delfi saptama ve incelemesinin amacı, e-dergilerin önümüzdeki on yıl içindeki gelişmelerinin ayrıntılı bir resmini vermek değildi. Saptama ve inceleme,

daha çok, bakış açılarını değerlendirmeye, eğilimleri belirlemeye, kısa ve uzun vadeli etkileri incelemeye ve gelecek için olası senaryoları betimlemeye çalışmıştır. Bilimsel iletişim alanındaki gelişmeler hakkında tahminler yapmak şu sırada çok zordur. Teknolojik gelişmeler çok hızlı ilerlemekte ve çok sayıda-ki ilgili grubun, ticari ve ticari olmayan yayıncıların, kar amacı gütmeyen kurumların çıkarlarından ve gereksinimlerinden etkilenmektedir. Bu kadar karmaşık ve dinamik bir alan hakkında tek bir bireyin doğru bir tahmin yapması da pek mümkün değildir. Bununla birlikte, biz, disiplinlerarası ve uluslararası bir uzmanlar grubunu içeren kapsamlı bir incelemenin gelecekteki gelişmeler hakkında bazı ipuçları vereceğini varsaydık. Delfi saptama ve incelemesinin amacı da buydu.

Bu özet, uzmanların üzerinde uzlaşma sağladıkları ilk sonuçları vermektedir. Uzmanlar arasında anlaşmanın sağlanamadığı konular da sona doğru verilmiştir. Uzmanlar, bir çok alanda elektronik dergilerin gelecekteki gelişimleri ilgili benzer beklentilere ve tahminlere sahiptirler. Uzmanların hem fikir oldukları konular şunlardır:

- Başka yayın kanalları, giderek belirli alanlarda dergilerden daha etkin hale geleceklerdir. Özellikle, enformasyonun iletimi ve dağıtımı –geleneksel olarak dergilerce gerçekleştirilen- başka yayın kanallarınca daha hızlı ve daha verimli bir biçimde gerçekleştirilebilir.
- Hakemli dergi ve kalite kontrolü, bilimsel dergilerin en önemli katkıları olarak kalmaktadır.
- Formel bilimsel iletişimin ana unsuru olarak derginin statüsü, içinde olduğumuz on yılın ikinci yarısında fark edilebilir biçimde azalacaktır.
- Basılı dergilerin elektronik sürümleri, geçici bir ortamı (medium) temsil ederler. Bunların yerini, orta vadede, yeni teknolojileri tamamıyla kullanan gerçek elektronik dergiler alacaktır.
- Elektronik dergiler, süreli yayın krizini tek başlarına çözemeyecektir. Bununla birlikte yeni teknolojilerin uygulamaya girmesi bir çok alanda sorunu hafifletebilir.
- Kütüphaneler, e-dergilerin basılı sürümlerini arşiv kopyası olarak tutmaktadır. Bu uygulama, içinde olduğumuz on yılın ikinci yarısında artık sürdürülmeyecektir. Elektronik sayılar, basılı eşlerinde bulunmayan özellikleri ve ek materyalleri içerdikçe, basılı sürümlerin arşiv kopyası olarak artık yetersiz kalacakları varsayılmaktadır.
- Kullandıkça öde biçimindeki erişim modeli giderek daha fazla önem kazanacaktır. Kütüphaneler, çekirdek dergilere lisans anlaşmaları aracılığıyla (konsorsiyum çerçevesindeki anlaşmalar aracılığıyla) sınırlamasız, ikincil öneme sahip dergilere de kullandıkça öde modeliyle elektronik erişim sağlayacaktır.

Uzmanlar çeşitli konularda da fikir birliğine varamamışlardır. Bu fikir ayrılıkları büyük olasılıkla konunun karmaşıklığından ve katılımcıların farklı mesleki arkaplanlara sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Uzmanların hem fikir olmadığı konular ise şunlardır:

- 1- Önbaskı arşivlerinin tüm konu alanları için arzu edilip edilmediği açık değildir. Bunların önündeki en büyük engel, kalite kontrolü işlevinin olmayışıdır. Önbaskı arşivlerinin yararlarının tüm disiplinler için aynı ölçüde geçerli olup olmadığı da belli değildir.
- 2- Geleceğin elektronik dergisinin nasıl olacağı konusunda uzmanlar arasında bir uzlaşma yoktur. Geleceğin elektronik dergileri,
  - kullanıcılarının kişisel ilgi alanlarına göre bir araya getirilmiş makale dermeleri olabilir,
  - kalite etiketleri almış ve büyük bilgi ortamlarında depolanmış ayrı ayrı makaleler olabilir ya da,
  - makaleler tamamıyla yok olur ve zamanla onları yerini kağıdın bir tür sürümünü temsil eden dinamik enformasyon nesneleri alabilir.
- 3- Büyük olasılıkla geleceğin dergisi tekbiçim olmayacaktır. Ürünlerde artan bir çeşitlilik ve farklılaşma beklenmektedir.
- 4- E-dergilerin arşivlenmesinde sorumluluğu kimin alacağı açık değildir. İki senaryo olasıdır. Arşivleme ya ulusal bir görev olarak (Ulusal bilgi depoları ve ulusal kütüphaneler) ya da ortak bir çalışma olarak görülmektedir. (Ulusal depolar ile belirli konu alanlarına yönelik arşivler bu konuda başı çeker, ticari hizmet sağlayıcıları da belirli hizmetleri verirler.)
- 5- Dergi makalelerine kullandıkça öde modeliyle erişimin yaygınlaşması konusu da henüz açık değildir. Bu model, belirli okur gruplarına yönelik bir ayrımcılığı ortaya çıkarabilir. Üstelik bu erişim modelinde ödemenin kim tarafından yapılacağı konusunda da henüz uzlaşma yoktur.
- 6- Konsorsiyum çerçevesindeki lisans anlaşmalarının yararları da tartışmalı bir konudur.

Delfi saptama ve incelemesi, gelecekteki enformasyon ve iletişim ortamının tekbiçim bir resmini çizmeyi becerememiştir. Yeni teknolojilerin sunduğu olanakların ve kullanıcı gereksinimlerinin çeşitliği düşünülürse, çok çeşitli yayın formatlarıyla, erişim sistemleriyle ve fiyat modelleriyle karşılaşacağımız çok olası görünmektedir. Bu açısından, eğer Defli saptama ve incelemesi gele-

cek için yalnızca tek bir senaryo sunsaydı, bu yanlış olurdu. Kütüphaneciler, gelecekte, okurlarına sunmak istedikleri başlıklar, hizmetler ve yeni ek işlevler arasından seçim yapmak zorunda kalacaktır. Bunları değerlendirmek ve doğru olanı seçmek önümüzdeki beş ya da altı yıl için kütüphaneler açısından en önemli meydan okuma olacaktır.

Web kaynağı

Bu veriler, *Elektronische Zeitschriftenbibliothek* adlı e-dergi rehberinden alındı: These data are taken from the e-journal directory, [http:// www.bibliothek.uni-regensburg.de/ ezeit/](http://www.bibliothek.uni-regensburg.de/ezeit/) (January 2001 erişildi).

Kaynakça

- Butler, D. (1999), "The writing is on the Web for science journals in print", *Nature* 397, s.21, 195-200.
- Butler, J.H. (1995), "Research into the reward system of scholarship; where does scholarly electronic publishing get you?", Okerson, A. (Ed.), *Filling the Pipeline and Paying the Piper: Proceedings of the Fourth Symposium, Washington, DC, November 5-7, 1994*, içinde Association of Research Libraries, Washington, DC, s. 167-77.
- Cox, J. (1998), "Is everyone passing the buck?", kısa iletişim, *Journal of Information Science*, c.24, s. 6, 444-6.
- Cox, J.E. (1997), "Publishers, publishing and the Internet: how journal publishing will survive and prosper in the electronic age", *The Electronic Library*, c. 15, s. 2, 125-31.
- Earl, L. (1996), "Whither the electronic journal?", elektronik adres: <http://www.lib.ic.ac.uk:8081/leah.htm>
- Edelson, A.M. (1998), "On the future of scholarly journals", *Science*, c.279, s.17, 359.
- Frazier, K. (1998), "Liberating scholarship", *Library Journal*, c.123, s.17, 40-41.
- Garson, L.R. and Howard, J.G. (1984), "Electronic publishing: potential benefits and problems for authors, publishers, and libraries", *Journal of Chemical Information and Computer Sciences*, c.24, s. 3, 119-123.
- Grötschel, M. and Luëgger, J. (1995), "Wissenschaftliche Kommunikation am Wendepunkt: Bibliotheken im Zeitalter globaler elektronischer Netze", *Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie*, c.42, s. 3, 287-312.
- Harnad, S. (1994), "The subversive proposal", available in VPJIEJ-L Discussion Archives, June, <http://scholar.lib.vt.edu/ejournals/vpiej-l.html>
- Koskiala, S. and Huhtanen, A. (1989), "The Finnish Delphi study: forecasting the extent of information technology use in libraries in 1996 and 2010", *The Electronic Library*, c.7 s.3, 170-5.
- Lancaster, F.W. (1978), *Toward Paperless Information Systems*, Academic Press, New York, NY.
- Odlyzko, A.M. (1996), "Tragic loss or good riddance? The impending demise of traditional scholarly journals", in Peek, R.P. and Newby, G.B. (Eds), *Scholarly Publishing: The Electronic Frontier*, MIT Press, Cambridge, MA, 91-102, elektronik adres: <http://www.research.att.com/~amo/doc/tragic.loss.txt>
- Okerson, A. (1991), "The electronic journal: what, whence, and when", *The Public-Access Computer Systems Review*, c.2, s. 1, 5-24.

- Rauch, W.D. (1978), *WTI-Delphi: Untersuchung u ber den gegenw rtigen Stand und zuk nftige Entwicklungen des wissenschaftlich-technischen Informations- und Dokumentationswesens in O sterreich*, O sterreichische Akademie der Wissenschaften, Wien.
- Rogers, S.J. and Hurt, C.S. (1989), "How scholarly communication should work in the 21st century", *Chronicle of Higher Education*, 18 October, sf. A56.
- Sanville, T. (1999), "A license to deal", *Library Journal*, c.124, s. 3, 122-4.
- Schaffner, A.C. (1994), "Future of scientific journals: lessons from the past", *Information Technology and Libraries*, c. 13, s. 4, 239-47.

Ek. 1.Tur Anketi, Mart 1999

Saptama ve inceleme çalışmasına bir giriş yapan ve katılımcı uzmanların adlarını veren bir e-posta almış olmalısınız. İlk turdaki sorular aşağıdaki konularla ilgilidir: Derginin işlevi, elektronik derginin tanımı, süreli yayın krizi, elektronik dergilerin uzun vadeli arşivlenmesi, maliyet modelleri ve yeni teknolojik gelişmeler. Lütfen bu anketi, 31 Mart 1999 tarihine kadar alice.keller@library.ethz.ch adresine gönderiniz.

Sorular:

1.Dergilerin en önemli işlevleri sizce hangileridir? Günümüzde, dergiler bu işlevleri gerçekleştirebiliyor mu?

Bu bağlamda ele alınacak bazı referanslar aşağıda verilmiştir:
Schaffner (1994) dergilerin işlevlerini önem derecesine göre şöyle sıralar:

- (1) ortak bir bilgi temeli oluşturmak,
- (2) enformasyonun iletişimini sağlamak,
- (3) araştırmanın kalitesini onaylamak,
- (4)  d l vermek,
- (5) bilimsel topluluklar oluşturmak.

Bilimsel dergilerin, bilimsel iletişimin başlıca aracı olarak h k m  kalmamıştır. Örneğin "soğuk füzyon" konusundaki son tartışmalar tamamıyla bilimsel dergi sürecinin dışında gerçekleşmiştir (Rogers and Hurt, 1989).

Yayıncılık süreci, akademik topluluk aracılığıyla tanınan kalite garantisini sağlamayı sürdürmek durumundadır (Cox, 1997).

Yanıtınız:

2. *Mevcut durumda “elektronik dergiyi” nasıl tanımlarsınız? Gelecekte elektronik dergi nasıl betimlenebilir?*

Bu bağlamda ele alınacak bazı referanslar aşağıda verilmiştir:

Elektronik dergi dijital formda elde edilen bir yayındır (Garson and Howard, 1984).

Butler’a göre (1995) elektronik derginin tanımı için şu 3 özellik kaçınılmazdır:

(1) Ana içerik, özgün, bilimsel araştırmaya dayalı yazılardan oluşur.

(2) Hakemli olmalıdır.

(3) Elektronik ağlar başlıca dağıtım kanalı olarak kullanılmalıdır.

Kağıt, mikrofiş ya da esnek disketler ek dağıtım kanalları olabilirler. Ancak, düzenli olarak hem kağıt, hem de elektronik ortamda dağıtılan dergiler bu kavramın anlamına dahil değildir.

Yanıtınız:

3. *“Sürelili yayın krizini” nasıl değerlendiriyorsunuz? Krize çözüm olacak bir yol biliyor musunuz? Elektronik dergiler bir çözüm sunabilirler mi?*

Bu bağlamda ele alınacak bazı referanslar aşağıda verilmiştir:

Sürelili yayın krizinin belirtileri, bilimsel dergi yayıncılığı sisteminin hem mali açıdan (aşırı yıllık fiyat artışları), hem de örgütsel açıdan (yayının gecikmesi) kendi sınırlarını zorladığını göstermektedir.

Akademik kütüphanelerin, yeniden örgütlenecek ve yeni teknolojileri kullanarak “kendi” (!) krizlerinden çıkma yolunu bulmak zorunda olduğu hep varsayılmıştır (Grötschel and Lügger, 1995).

Ticari bilimsel dergiler pahalı demek, kasırga rüzgarlı demek gibidir. (Frazier, 1998).

Bence, dergi krizinin çözümü, dolaşımı az olan ve üretenle kullananı aynı dar çevre olan dergilerin yerini tamamıyla onların elektronik basımlarının aldığı bir durum yaratmaktan geçmektedir. (Michael Keller, HighWire Press, cited in Butler, 1999).

Yanıtınız:

4. *Elektronik dergilerin uzun vadeli arşivlenmesi henüz gerçekleştirilemedi. Bu rolü kim üstlenmelidir? Hangi teknik ve örgütsel yaklaşımlar bu sorunun çözümüne yardımcı olur?*

Bu bağlamda ele alınacak bazı referanslar aşağıda verilmiştir:

Çoklu arşiv siteleri için oluşturulacak bir ağın, en iyi nasıl konfigüre edile-

ceğine karar vermek üzere yayıncılar, kütüphaneciler ve enformasyon teknolojisi uzmanlarından oluşan sürekli bir komite oluşturulmalıdır. Bu tür bir arşiv, piyasa güçlerinden ya da kısa görüşlü işletme kararlarından zarar görmemelidir (Edelson, 1998).

Kütüphaneciler, bilimsel kütüphane için materyalleri, sağlar, kataloglar ve korur (Cox, 1998).

Yanıtınız:

5. Kullandığın kadar öde, abonelik ya da lisans anlaşması gibi maliyet modellerinden hangisi önümüzdeki 5 ya da 10 yıl içinde elektronik dergilere ya da makalelere erişim sağlamak için en yaygın model olarak kullanılacak?

Bu bağlamda ele alınacak bazı referanslar aşağıda verilmiştir:

Kullandığın kadar öde modelinde, yayıncılara iyi bir mali dönüş sağlamadıkları için az sıklıkla okunan dergi makalelerine yönelik olarak bir önyargı vardır. Ayrıca bu model, günümüz araştırmasının bir özelliği olan yayınları gözden geçirmeyi bertaraf ederek okuma eylemini daha dar bir alana sıkıştırma eğilimindedir (Earl, 1996).

Değişik mekanlardan erişime imkan veren lisans anlaşmaları yalnızca elektronik yayınlara değil, aynı zamanda kurumlar arasında kağıt ortamında paylaşılan abonelikler için de uygulanacaktır. (Okerson, 1991).

Yanıtınız

6. 2010 yılına kadar enformasyon sektörüne etki edecek hangi yeni teknolojik gelişmeleri ya da olası gelişmeleri görmeyi bekliyorsunuz ? (donanım-yazılım, iletişim)

Yanıtınız:

Tarih:

Ad-Soyad:

İlk tura katıldığınız için çok teşekkürler!